

فعل معلوم و فعل مجهول

بی شک گاهی در گفتار و نوشتار روزمره با افعال و جملاتی روبرو شده اید یا به اقتضای موضوع از افعال یا جملاتی استفاده کرده اید که فاعل در آن مشخص نیست، یعنی نمی دانیم چه کسی یا چه چیزی فعل را انجام داده است؟ به بیان دیگر اگر از فعل بپرسیم: چه کسی؟ / چه چیزی؟، پاسخی که برای آن داریم دیگر فاعل جمله نیست. به دو نمونه زیر و تفاوت های آن دقت کنید:

الف) كَتَبَ التَّلَامِيذُ صَحِيفَةً جِدَارِيَّةً لِّشْرَحِ عِلْمَاتِ الْمُرُورِ.

دانش آموزان روزنامه دیواری ای برای شرح علائم راهنمایی و رانندگی نوشتند.

يَكْتُبُ التَّلَامِيذُ صَحِيفَةً جِدَارِيَّةً لِّشْرَحِ عِلْمَاتِ الْمُرُورِ.

دانش آموزان روزنامه دیواری ای برای شرح علائم راهنمایی و رانندگی می نویسند.

ب) كُتِبَ صَحِيفَةٌ جِدَارِيَّةٌ لِّشْرَحِ عِلْمَاتِ الْمُرُورِ.

روزنامه دیواری ای برای شرح علائم راهنمایی و رانندگی نوشته شد.

يُكْتُبُ صَحِيفَةً جِدَارِيَّةً لِّشْرَحِ عِلْمَاتِ الْمُرُورِ.

روزنامه دیواری ای برای شرح علائم راهنمایی و رانندگی نوشته می شود.

✓ حتماً نتیجه ای که حاصل کرده اید این مطلب است که اگر از فعل جملات اول پرسیده شود: چه کسی؟ / چه چیزی؟، پاسخی

که برای آن داده می شود همان فاعل فعل جمله است.

نوشتند/ می نویسند: چه کسانی؟ ← دانش آموزان

اما...

اگر همین سوالات از فعل جملات دوم پرسیده شود، پاسخ، دیگر انجام دهنده فعل جمله، یعنی فاعل نیست.

نوشته شد/ نوشته می شود: چه چیزی؟ ← روزنامه دیواری

نتیجه

برخی افعال دارای فاعل و برخی دیگر از افعال بدون فاعل هستند که با تعاریف زیر آنها را می شناسیم:

فعل معلوم: فعلی که دارای فاعل است یعنی انجام دهنده آن نمایان و مشخص است. نَطَرَ: دید / يَنْظُرُ: می بیند

فعل مجهول: فعلی که بدون فاعل است یعنی انجام دهنده آن نمایان و مشخص نیست. نُظِرَ: دیده شد / يُنظَرُ: دیده می شود

خیلی مهمه ...

- ۱ - بهتر است بدانیم ما فقط فعل های متعدی (گذرا به مفعول) را می توانیم به شکل مجهول استفاده کنیم. پس فعل های لازم به فعل مجهول تغییر شکل نمی دهند.
- ۲ - به افعال متعدی و لازم با ریشه بیش از سه حرف (ثلاثی مزید) باید توجه داشته باشیم.
- ۳ - افعال أمر و نهی مجهول نمی شوند .
- ۴ - افعال ناقصه مجهول نمی شوند .

طریقه مجهول کردن فعل معلوم

✓ فعل ماضی مجهول

- ۱ - دومین حرف اصلی فعل (عین الفعل) را کسره می دهیم.
  - ۲ - تمامی حروف متحرک یعنی حروفی که حرکت ساکن ندارند را ضمه می دهیم .
- مانند:

شَرَبَ : نوشید ← شُرِبَ : نوشیده شد

اِسْتَحْدَمَ : به کار برد ← اُسْتُحْدِمَ : به کار برده شد

✓ فعل مضارع مجهول

- ۱ - حرف مضارعه (حروف تینا) را می دهیم.
  - ۲ - دومین حرف اصلی فعل (عین الفعل) را فتحه می دهیم.
- مانند :

يَشْرَبُ : می نوشد ← يُشْرَبُ : نوشیده می شود

يُنْزِلُ : نازل می کند ← يُنْزَلُ : نازل می شود

خیلی مهمه ...

توجه به این نکته بسیار دارای اهمیت است که گاهی ممکن است با فعل های مضارعی برخورد کنیم که حرکت ابتدای آنها می باشد. هیچ گاه صرفاً بلافاصله بعد از دیدن این نشانه نباید فعل را مجهول فرض کنیم و حتماً بررسی حرکت عین الفعل (دومین حرف اصلی) مهم است. چرا که عین الفعل در أفعال مجهول دارای حرکت می باشد . به مثال های زیر توجه کنید:

يُكْرَمُ : گرامی می دارد ← فعل معلوم با بیش از سه حرف (فعل ثلاثی مزید) از باب افعال

يُكْرَمُ : گرامی داشته می شود ← فعل مجهول با سه حرف اصلی (فعل ثلاثی مجرد)

- از این به بعد به یاد داشته باشیم که فعل معلوم و فعل مجهول را به صورت زیر می شناسیم :

فعل معلوم ← مبنی للمعلوم

فعل مجهول ← مبنی للمجهول

کار در کلاس

- عَيْنَ الْفِعْلِ مَبْنِيٍّ لِلْمَعْلُومِ وَالْفِعْلَ مَبْنِيٍّ لِلْمَجْهُولِ وَ تَرْجِمَهَا .
- ۱- سُلِّيتُ قُدْرَتَنَا!...
- ۲- هَذَا أَمْرٌ لَا يُقْبَلُ .
- ۳- يُطْرَقُ الْبَابُ
- ۴- قَدْ غَسَلْتُ عَفْوَهُمْ
- ۵- « فَسَلِّمْ عَلَيْهِ يَوْمَ وُلِدَ وَ يَوْمَ يَمُوتُ وَ يَوْمَ يُبْعَثُ حَيًّا »

جمله معلوم و جمله مجهول

حال که با فعل مجهول آشنا شده ایم ، بهتر است طریقه بکارگیری آن در جملات را بیاموزیم. زیرا تمام نکات اعم از نکات ترجمه و نکات قواعد در راستای بهره مندی آنها در جملات با هدف انجام امور مورد نظر می باشد.

راه های شناخت فعل مجهول در جمله

تشخیص از طریق معنا

با ترجمه کردن فعل جمله و این مطلب که اولاً این فعل در اصل متعدی بوده یا خیر ؟ و ثانیاً توجه به نوع ترجمه که کلمه « شدن » در پسوند ترجمه وجود دارد یا خیر ، معمولاً می توان به معلوم یا مجهول بودن فعل جمله پی بُرد.

مانند: ضَرَبَ الرَّجُلُ لَيْلًا : مرد در شبی زده شد (کتک خورده شد)

- ۱- ضَرَبَ فعل متعدی است .
۲- در ترجمه از کلمه « شدن » استفاده شده است.

تشخیص از طریق نشانه های ظاهری فعل

همانطور که به صورت کامل در بالا ارائه شد، توجه به حرکت های حروف یک فعل ما را به شناسایی معلوم بودن یا مجهول بودن هدایت می کند.

طریقه ساخت جمله مجهول

- ۱- اولین اقدام جهت مجهول کردن جمله ، حذف فاعل و در صورت داشتن صفت یا مضاف الیه حذف آنها می باشد .
كَتَبَ الطَّالِبُ النَّاجِحُ رِسَالَةً دَقِيقَةً لِمُدِيرَةِ الْمَدْرَسَةِ . (دانش آموز موفق نامه ای دقیق برای مدیر مدرسه نوشت.) ← كَتَبَ رِسَالَةً دَقِيقَةً لِمُدِيرَةِ الْمَدْرَسَةِ .
- ۲- دومین اقدام ، جایگزین کردن مفعول به ، به جای فاعل است. البته در این جابجایی باید شرایط زیر را در نظر داشت:

- ✓ ظاهر مفعول به ، باید همانند فاعل شود. (از حالت منصوب به مرفوع تبدیل شود)
- ✓ اگر مفعول به ، به همراه خود صفت داشته باشد ، این نقش ها نیز به تبعیت از مرجع خود (موصوف) ظاهرشان تغییر می کند.
- ✓ مفعول به از این به بعد با نقش جدیدی به نام « نایب فاعل » شناخته می شود.
- ✓ نایب فاعل نیز مانند فاعل اصولاً با نشانه های زیر شناخته می شود :

الف) « ُ » در اسم های مثنی « انِ » در اسم های جمع سالم مذکر ج) « وَنَ » در اسم های جمع سالم مذکر

كَتَبَ رسالَةً دَقِيقَةً لِمُدِيرَةِ المَدْرَسَةِ . ← كَتَبَ رسالَةً دَقِيقَةً لِمُدِيرَةِ المَدْرَسَةِ .

۳ - سومین اقدام ، مجهول کردن فعل جمله با دقت به نقش جدید به نام « نایب فاعل » است . حال حتماً برای شما این سؤال پیش آمده است که چرا در اولین گام، فعل را مجهول نمی کنیم؟ با دقت در مثال متوجه می شویم که در ابتدا و قبل از شروع مراحل مجهول کردن ، مرجع فعل (فاعل) ، اسمی مذکر است اما بعد از حذف و جایگزینی مفعول به ، به جای آن (نایب فاعل) مرجع از نظر جنس مونث شده است و بی شک به یاد دارید که فعل باید با مرجع خود در جمله مطابقت داشته باشد. بنابراین برای سالم ماندن از خطاء مجهول کردن فعل را در آخرین مرحله انجام می دهیم .

كَتَبَ رسالَةً دَقِيقَةً لِمُدِيرَةِ المَدْرَسَةِ . ← كُتِبَتْ رسالَةً دَقِيقَةً لِمُدِيرَةِ المَدْرَسَةِ . (نامه ای دقیق برای مدیر مدرسه نوشته شد .)

😊 خیلی مهمه ...

اگر بخواهیم برای یک اسم که جمع غیر عاقل است مانند : أشجار ، كُتِبَ و ... فعل مجهول بسازیم باید بصورت سوم شخص مفر مونث (مفرد مونث غایب) ساخته شود .

مانند: عُرِسَتْ أشجارٌ جمیلٌ فی الحديقةِ . درختان زیبایی در باغ کاشته شد .

بدونیم بهتره

انواع نایب فاعل

اسم ظاهر

اگر بعد از فعل مجهول در جمله، اسمی با نشان ها و شرایط معنایی توضیح داده شده در بالا، ظاهر شود نقش نایب فاعل دارد. مانند: « يُعْرِفُ الْمُجْرِمُونَ بِسِماهُمُ ». مجرمان باچهره شان شناخته می شوند.

ضمیر بارز

گاهی ضمیر ی که بعنوان شناسه در افعال بکار رفته اند نقش نایب فاعل دارند. برای یادگیری بهتر به فعل های ارائه شده در در قبل مراجعه کنید .

مانند : نُظِرْتُ فی حفلةٍ عَظِیمَةٍ . (در جشنی بزرگ دیده شدم) نایب فاعل : ضمیر بارز « تُ »

ضمیر مستتر

در صورتی که اسمی با نشانه های خاص نائب فاعل بعد از فعل مجهول در جمله نیامده باشد . همچنین در خود فعل ضمیری (شناسه) وجود نداشته باشد ، نائب فاعل ما مستتر است .

مانند: قُرئَ فی العیدِ المیلادِ . (در مراسم تولد خوانده شد.)

کار در کلاس

صُغِ جملَةً مجهولَةً ثُمَّ تَرجمها

۱ - يَتَحَرَّرُ كُ الْبَوْمَةِ رَأْسُ فِي اتِّجَاهِ وَاحِدٍ.

۲ - أَصْلَحَ الْفَاسِدِينَ مِنْهُمْ .

۳ - خَلَقَ اللهُ الْإِنْسَانَ ضَعِيفًا .

۴ - يُؤَكِّدُ الْقُرْآنُ عَلَى حُرِّيَّةِ الْعَقِيدَةِ .

✓ « أَنْفَقْنَا أَمْوَالًا كَثِيرَةً فِي سَبِيلِ اللَّهِ » عَيْنُ الصَّحِيحِ فِي الْمَبْنِيِّ لِلْمَجْهُولِ : (سراسری هنر)
 (۱) أَنْفَقَ أَمْوَالًا كَثِيرَةً (۲) أَنْفَقْنَا أَمْوَالًا كَثِيرَةً (۳) أَنْفَقْتَ أَمْوَالًا كَثِيرَةً (۴) أَنْفَقْتَ أَمْوَالًا كَثِيرَةً

✓ عَيْنُ الْخَطَأِ فِي الْمَبْنِيِّ لِلْمَجْهُولِ : (سراسری هنر)
 (۱) غَيَّرَ الْقُرْآنُ حَيَاتِنَا ! : غَيَّرَتْ حَيَاتِنَا !
 (۲) يَهْجُمُ الْأَعْدَاءُ ثِقَافَتَنَا ! : تَهْجُمُ ثِقَافَتَنَا !
 (۳) هَلْ تُصَدِّقُونَ كَلَامِي ! : هَلْ يُصَدِّقُ كَلَامِي !
 (۴) هَلْ قَهَمْتَ هَذَا الدَّرْسَ ؟ : هَلْ تُفْهَمُ هَذَا الدَّرْسَ ؟

✓ عَيْنُ الصَّحِيحِ فِي الْمَبْنِيِّ لِلْمَجْهُولِ : (سراسری هنر)
 (۱) تَحْتَرِمُ أَخْوَاتِكَ أَبَاكَ فِي جَمِيعِ الْأَحْوَالِ : يُحْتَرِمُ أَبُوكَ فِي جَمِيعِ الْأَحْوَالِ
 (۲) سَمِعَ الْمُقَاتِلُونَ صَوْتَ الْإِنْفِجَارِ مِنْ بَعِيدٍ : سَمِعْتَ صَوْتَ الْإِنْفِجَارِ مِنْ بَعِيدٍ
 (۳) يَنْصُرُ اللَّهُ الْمُسْلِمِينَ إِنْ يَتَّحِدُوا جَمِيعًا : يَنْصُرُ الْمُسْلِمِينَ إِنْ يَتَّحِدُوا جَمِيعًا
 (۴) يَفْضَلُ اللَّهُ ذَا الْعِلْمِ عَلَى الْآخَرِينَ فِي الْآخِرَةِ : يَفْضَلُ ذَا الْعِلْمِ عَلَى الْآخَرِينَ فِي الْآخِرَةِ

✓ عَيْنُ الْخَطَأِ فِي الْمَبْنِيِّ لِلْمَجْهُولِ : (سراسری ریاضی)
 (۱) نَظَّفْتُ الدَّارَ بِالْمَاءِ الْجَارِي : نَظَّفْتَ الدَّارَ بِالْمَاءِ الْجَارِي
 (۲) أَحْصَى الْمُعَلِّمُ الْحَاضِرِينَ فِي الصَّفِّ : أَحْصَى الْحَاضِرِينَ فِي الصَّفِّ
 (۳) يَنْهَى الْمُعَلِّمُ جَمِيعَ التَّلَامِيذِ مِنَ الْخَمُولِ : يُنْهَى جَمِيعَ التَّلَامِيذِ مِنَ الْخَمُولِ
 (۴) يَبْدَى أَحَدُ التَّلَامِيذِ فِكْرَةَ الْمُخَالَفِينَ فِي الْجُلُوسَةِ : تَبْدَى فِكْرَةُ الْمُخَالَفِينَ فِي الْجُلُوسَةِ

✓ عَيْنُ الْخَطَأِ فِي الْبِنَاءِ لِلْمَجْهُولِ : (سراسری هنر)
 (۱) أَرْسَلْتُ الْأَنْبِيَاءَ لِهْدَايَتِكُمْ فِي كُلِّ الْمَجَالَاتِ : أَرْسَلَ الْأَنْبِيَاءَ لِهْدَايَتِكُمْ .....
 (۲) يَكْتَسِبُ التَّلَامِيذُ تَجَارِبَ قِيَمَةٍ أَثْنَاءَ الدَّرَاسَةِ : أَكْتَسَبْتَ تَجَارِبَ قِيَمَةٍ .....
 (۳) تَسَاعَدْنَا الْأُمَّ فِي وَاجِبَاتِنَا الْمُدْرَسِيَّةِ : نَسَاعَدُ فِي وَاجِبَاتِنَا .....
 (۴) فَتَحَ اللَّهُ أَبْوَابَ الْجَنَّةِ لِلْمُتَّقِينَ : فَتَحْتَ أَبْوَابَ الْجَنَّةِ .....

✓ ما هو الصحيح عن مجهول هذه الجملة : « رَحِمَهُ اللهُ » ؟ (آزاد ریاضی)
 (۱) رَحِمَ اللهُ (۲) رُحِمَ اللهُ (۳) رُحِمَ اللهُ (۴) رَحِمَ اللهُ

✓ عَيْنِ الْخَطَأِ فِي الْمَبْنِيِّ لِلْمَجْهُولِ : ! (سراسری ریاضی)
 (۱) أرشدتنا معلمتنا إلى الإنتخاب الصحيح ! : أرشدنا إلى الإنتخاب الصحيح !
 (۲) تحمل أختي معها حقيبة جميلة خضراء : تُحمل حقيبة جميلة خضراء .
 (۳) دَعَتِكِ أُمِّي إِلَى حَفْلَةِ عَرَسِ أُخْتِي : دُعِيكِ إِلَى حَفْلَةِ عَرَسِ أُخْتِي
 (۴) يَذْكُرُ الْمُؤْمِنُونَ النِّعَمَ الْإِلَهِيَّةَ كَثِيرًا ! : تُذَكِّرُ النِّعَمَ الْإِلَهِيَّةَ كَثِيرًا

✓ « الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَيْسُوا أَمْوَاتًا » عَيْنِ الصَّحِيحِ فِي الْمَبْنِيِّ لِلْمَعْلُومِ : « الَّذِينَ ..... لَيْسُوا أَمْوَاتًا » (سراسری تجربی)
 (۱) قَتَلَهُمُ الْمُشْرِكُونَ (۲) قَتَلُوهُمُ الْكُفَّارَ (۳) قَتَلَهُمُ الْمُشْرِكِينَ (۴) قَتَلُوا بِيَدِ الْكُفَّارِ

✓ « بِقَدْرِ الْكَدِّ تَكْتَسِبُ الْمَعَالِي ! » . عَيْنِ الْخَطَأِ فِي الْمَبْنِيِّ لِلْمَعْلُومِ : (سراسری هنر)
 (۱) ..... اِكْتَسَبْنَا الْمَعَالِي ! (۲) ..... تَكْتَسِبُ الْمَرْأَةُ الْمَعَالِي !
 (۳) ..... نَكْتَسِبُ الْمَعَالِي ! (۴) ..... يَكْتَسِبُ الرَّجُلُ الْمَعَالِي !

✓ عَيْنِ نَائِبِ الْفَاعِلِ : (سراسری زبان)
 (۱) أكرم ذو النعمة لأنه كان ينفق نِعَمَهُ عَلَى الْمَسَاكِينِ ! (۲) أزين حديقتي الصغيرة بالأزهار الحمراء الجميلة!
 (۳) يُنْفِقُ ذُو السَّعَةِ كُلَّ مَا يَكُونُ عِنْدَهُ مِنْ سَعَتِهِ ! (۴) نُعَلِّمُنِي الْحَيَاةَ أَنْ لَا أَعْتَمِدَ إِلَّا عَلَى نَفْسِي فَقَطْ !

✓ عَيْنِ الْمَبْنِيِّ لِلْمَجْهُولِ : (سراسری هنر)
 (۱) لِيُبَادِرَ الْمُسْلِمَ بِتَهْذِيبِ نَفْسِهِ قَبْلَ غَيْرِهِ ! (۲) إِنَّ الْمُؤْمِنَ لَا يُجَالِسُ الشَّيْطَانَ لِأَنَّهُ شَرٌّ مَخْلُوقٌ !
 (۳) لَمْ يُسْمِعْ صَوْتَكَ لِأَنَّكَ كُنْتَ بَعِيدًا عَنَّا ! (۴) أَطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ (ص) وَ لَا تُسَلِّمُ أَمَامَ الظَّالِمِينَ !

✓ عَيْنِ نَائِبِ الْفَاعِلِ لِيَسِيَ ضَمِيرًا مُسْتَتَرًا : (سراسری ریاضی)
 (۱) لَمْ يُؤَيِّدْ كَلَامَ هَذَا الْعَامِلِ فِي الْجُلُوسَةِ الْمَاضِيَةِ ! (۲) مَنْ قَصَدَ الْحَيَاةَ الطَّيِّبَةَ مُنِعَ مِنَ التَّكَاسُلِ !
 (۳) كَأَنَّ عَقُولَهُمْ قَدْ غُسِلَتْ فَتَغَيَّرَ طَرِيقَ حَيَاتِهِمْ ! (۴) إِنَّ نَفْسَكَ تُخْتَبِرُ بِمَصَائِبِ صَعْبَةِ فِي الْحَيَاةِ !